

KÉT ESSZÉ

CSORBA BÉLA

SZIRMAI KÁROLY KÍSÉRTETEI

A „boldogtalan tudat” bácskai fenomenológusa a tigris évében született. Az ilyen lélek elsőnek indul a harcba, és a megszokott, az elcsépelet ellen elsőnek dob be új ideált. A szívében lángoló hideg, racionális szenvedély a legfőbb akadálya, hogy boldog legyen. Hazája az erdő, a nyirkos, ködös éjszaka. Vezérlő csillaga a hold... Ezt írja a távolkeleti horoszkóp a tigris évében születettekről. Aki olvasta Szirmai Károlyt, az tudja, miért mondom ezt. Aki hosszan, mélyen belenézett Szirmai Károly démonainak szemébe, az többé nyugodtan nem alhatik. Szirmai Károly démonológiája a melankólia jegyében teremtett. Különös, hogy miközben a posztmodern életérzés divatjával szinte párhuzamosan ismét a melankóliára terelődött a figyelem, Szirmai prózájának nem született meg egy ennek megfelelő, korszerű olvasata. „Valami felfelé tapogatózik – ablaküveg zörren... Vékonyhangú karcolás súrol végig. Éles, kemény köröm. Mindenki egyszerre kifelé fordul. S iszonyba torzuló tekintettel merednek a sötét ablakra, ahonnan üvegre tapadó sárga arccal és borzalmas szemekkel néz be rájuk a rettenetes Csend” (Vesztgélő vonatok a sötétben). Szirmai prózájában – ahogyan a domináns színélményünk a szürke – az alaphang, a legfőbb, minden mást elnyomó zene maga a csend. „Más szóval a zene a démoni” – írja egy helyütt Kierkegaard. A csend tehát az abszolút zene, a csend, Szirmai csendje is, az abszolútummá transzponált démonikusság.

Szirmai *Dzin-dzin, don-don, gau-gau...*-jét olvasva jutott eszembe újra Kierkegaard. A Nagy Csend Vízióinak e kevésbé ismert, szecessziósra stilizált novellája – érdekes módon erről teljesen megfeledkeztünk, pedig Jung Károly is, én is több alkalommal foglalkoztunk az ún. Próteszilaosz-mítosz folklorisztikai és irodalmi, filológiai kérdéseivel – indíttatását felismerhetően a Lenoremondakörből nyerte, illetve, bár a kettő tulajdonképpen összefügg, néhány motívuma egészen a Laodameia-szerelem antik ősképig nyúlik vissza. A *kísértetszerető* képzelete az egész modern irodalmat megfertőzte.

– *Jaj, de szépen süt a hold,
Elevennel még a holt,
Nem fész, kisangyalom? –*

A népköltészetből (a magyar, a délszláv, de lényegében az egész európai folklórból), s persze Bürgerből ismert bájosan kísérteties mondatok Aranyánál, Reviczkyknél, Adynál visszhangoznak.

Ady:

– *Jaj, be szépen süt a Hold.
Leszünk-e még pirosak
S fölkelnek-e a dalok,
Nem fész, Lédám? Nem biz én.*

Szirmainál e lenorei szituáció így tárul elénk:

„A leány lopva rápillantott s megremegett a megváltozott, mozdulatlan, fekete sziklaarc láttára.

S megkapaszkodó jobbkarja egészen észrevétlen reszketni kezdett.

Már sok ideje mehettek a rájuk dermedt hallgatásban, mikor a leány újra megszólalt:

– Milyen különös nálatok, édes, a hold. Egészen világoszöld. S hogy nézeget le reánk. Mint az álmában is hunyorgó macskaszem. Szinte érzem, hogy figyelve kísérget bennünket. S hogy tud hallgatni! Milyen titokzatos, mint aki mindent lát, mint aki mindent tud, csak éppen nem beszél.”

De Lenore – igaz, olykor Laodameia jelmezében – ott bolyong, sóvárog és kísért Babits Mihály, Wispiański sőt egy Edgar Allan Poe művészi gondolatvilágában is. Ami viszont a mi számunkra különösen meghökkentő – hiszen éppenséggel nem indokolatlanul neveztuk ki Szirmait a „boldogtalan tudat” vidéki fenomenológusának – az az, hogy Kierkegaard Csábítója is beépíti szerencsétlen szerelmi stratégiájába a bürgeri balladát. „Tegnap este egy kísérlettel bizonyosságot akartam szerezni Cordélia lelkének rugalmasságáról. Tanácstalan voltam, hogy mit javasoljak Edvardnak: Schiller verseit kölcsönözze-e neki, hogy véletlenül ráakadjak Thekla dalára, amit aztán felolvasok neki, vagy Bürger verseit. Ez utóbbit választottam, mert *Lenore* című verse kissé túlfeszített, bármily szép is egyébként. Felütöttem a Lenorét, és hangosan, minden tőlem telhető pátozzsal felolvastam. Cordélia megghatódott, sietve varrogatott, mintha Wilhelm őerte jönne el.” (Kierkegaard: *Vagy-vagy*. A csábító naplója).

De Lenore bizonyos értelemben csupán az ógörög Laodameia preromantikus alteregója. Laodameiáé, aki ágyában maga mellé fekteti a halott Próteszilaosz viaszból vagy bronzból készített hasonmását. Zeusz életre kelti majd a szobrot, de Laodameiának követnie kell férjét a halálba. „Éjfél már rég elmúlt,

mikor dideregve, különös neszre riadt fel a leány. Álompókhálósan nézegett körül, míg tudatára ébredt annak, hogy a sivatagban fekszik ura mellett.

Különös izgalom fogta el, hogy rá gondolt a késő éjszaka ismeretlen ízű, fájdalmas gyönyörére. És kíváncsian fordult arcával a férfi felé, aki őt a föld minden gyönyörűségével megajándékozta. De mint este is már többször, úgy most is félelemmel lepte meg szerelmese, ki mint valami odafektetett, kiszáradt, sötétbarna faszobor feküdt mellette. Nem látta emelkedni mellkasát s nem hallotta lélegzetvételét. Oly mozdulatlan volt s oly halottnak látszott, mint az a világ, melybe saját akaratából került bele. (...)

A hold majdnem merőlegesen a feje felett állott s fénye oly tündökölve folyt végig a kerten, hogy szinte vakította a szemet.

Ilyesmit eddig még sohasem látott.

Szinte kísérteties volt a világítása.

S a kert csupa érthetetlen titokzatosság. Mozdulatlanságba dermedt kertmarionett.” (Dzin-dzin, don-don, gau-gau...)

Kevesen tudják, még a görög mitológia kiváló ismerői között is, hogy a Laodameia- (és persze a Lenore-) monda archetípusa Perszephoné elrablásának mítosza. Hádész elragadja Perszephonét és a birodalmába viszi, aki ettől fogva a holtak királynője. Kerényi Károly vette észre csupán, hogy az antikvitásban laodameia a halottak királynőjének a mellékneve. Annyit tesz, „a népeket leigázó”. Ugyancsak Kerényi állítja a *Halhatatlanság és Apollón-vallásban*, hogy Perszephoné azonossága a holddal úgyszintén lehetséges...

A „boldogtalan tudat” bácskai fenomenológusa a tigris évében született. Az ilyen lélek elsőnek indul a harcba és a megszokott, az elcsépelet ellen elsőnek dob be új ideált. A szívében lángoló hideg, racionális szenvedély a legfőbb akadály, hogy boldog legyen. Hazája az erdő, a nyirkos, ködös éjszaka. Vezérlő csillaga a hold...

Aki olvasta Szirmai Károlyt, tudja, miért mondom ezt.

Temerin, 1989. október 21-én

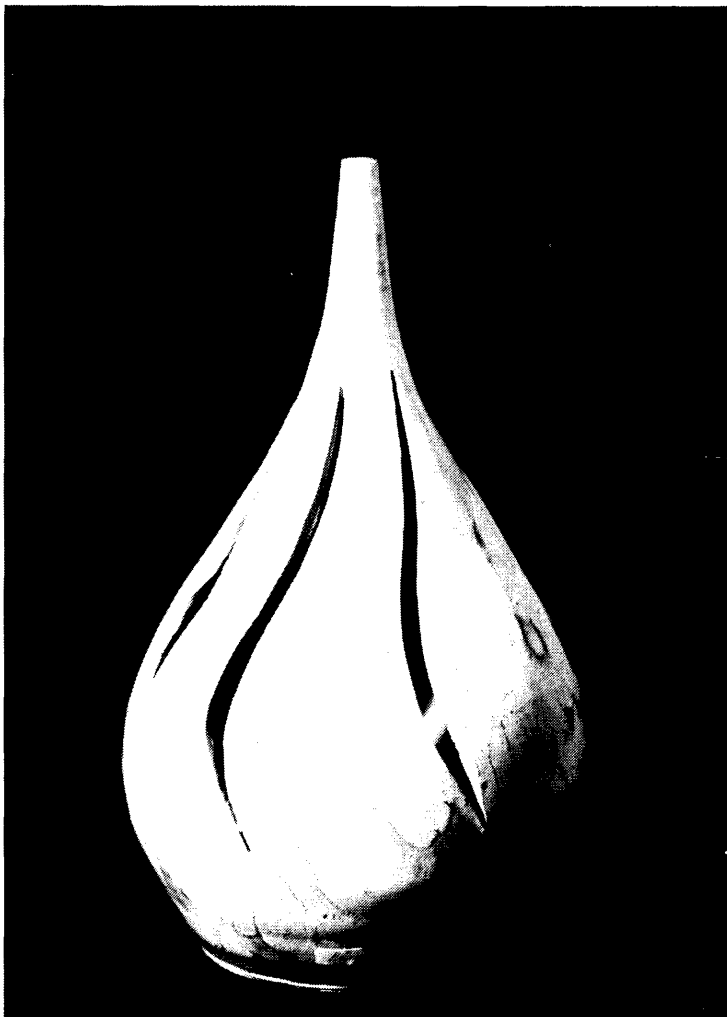
A REMÉNY ABSZURD ELVE

Míg Németh István *Díszudvarát* olvasom, talán a könyv elején található tengerszagú lírai vallomások hatására, amelyben, lám, ismét, immár ki tudja, hanyadszor, a közép-európai lélek mediterrán-nosztalgiaja támad fel újra, egyre ellenállhatatlanabban, egyre kivédhetlenebbül tolul elém egy régi emlékem a távoli Vis szigetéről. A hasonló nevű kisváros lakossága egyre fogy, a fiatalok perspektíva híján a „szárazföldre” vágyakoznak, a teraszos szőlőművelésből sok helyen immár csak a hegyoldalba vajt, diszkrétén zöldülő hatalmas lépcsők

maradtak. A városka egyre szaporodó lakatlan házaival szinte hibátlanul őrzi XVI. századi virágkorát, a reneszánsz büszke, emberléptékű szellemét. Négy templomot és egy kolostort számoltam össze az alig kétezer lakosú településen, és a legfiatalabb is legalább háromszáz éves. És a fiatalság mégis megy, nem őrzi meg sem a táj, sem a múlt, sem az édes dalmát beszéd. Hacsak a kábítószer nem vonz majd ide kilátástalanságból kilátástalanságba menekülő megtört lelkeket. Mert Vis a kábítószerélvezők egyik titkos hazai paradicsomává lépett elő az elmúlt években.

A kikötőben sétálgatva, a nagy, szürke borgyűjtő állomás tőszomszédságában, melynek falairól még most sem koptak le a jókora, vörös festékkel fölpingált jelszavak, gondolom, évenként újrafestik őket a háború vége óta, hogy a közeledő hajókról már messziről olvashassák: PRETVORIMO VIS U NOVI KRONŠTADT, amiről énnekem rögtön a kronstadti tengerészlázadás jutott eszembe, meg Trockij, Lenin, egyszóval egy tévútra terelt forradalom – nem véletlen talán, hogy a következő alkalommal Kotorba vitt az utam, ott is volt tengerészlázadás: dalmát, német, cseh, magyar forradalmárokat lövetett halomra a karrierjének majdhogynem az elején tartó fehér lovastengerész – szóval a kikötőben sétálgatva döbbsentem rá, hogy a kollektív tudatalatiból származtatott tengerélményünk, de egyáltalán minden tájélményünk, vágyakozásunk és nosztalgiánk mennyire szubjektív, mennyire csak a miénk. A gyerekek hoztak össze bennünket – ő is kislányát sétáltatta, akárcsak mi a haditengerészet egyik tisztjével, mellesleg, mint kiderült, a felesége temerini – ezen már meg sem lepődtem, mert eddig még mindenütt belebotlottam egy-két temerinibe, azt gondolom, az eszkimók között is vannak, inkognitóban. Ebben az emberben szinte ugyanazt a melankolikus, szomorkás sóvárgást tapasztaltam meg a síkságon, a Bácska hatalmas kukoricatáblái, fogyatkozó lovai, emberei, világa iránt, amit önmagamban, magunkban, mihelyt megcsap bennünket a tengeri fűvek rothadásának illatát eszünkbe juttató dunai, tiszai levegő. Számára a tenger egyhangú, a sziget kihalt; ami nekünk ábraillat, az neki miazmás kagylók bűze (íme, a disznószarzagú Bácska mediterrán ekvivalense), ami nekünk antik istenek csöppentett aránya, az neki provincia, jövőtlenség és gyökértelenség, úgyhogy már kérvényezte áthelyezését a dunai flottillához. Hogy miért mondom el mindezt, éppen most, Németh István írásai kapcsán, azt tulajdonképpen nem is tudom. Talán azért, mert a visi temetőben – a lét micsoda finto-ra, micsoda csodálatos metaforája, hogy ez temető egy ógörög színház romjaira épült –, itt láttam életem legemlékezetesebb sírkövét, egy strucctojás nagyságú kerek mészkövet, rajta pirossal a halott neve s az életútját behatároló két évszám. Ennyi az egész. Ime, a testet öltött ősi, univerzális mítosz: a *Kalevala* kacsatójásának édestestvére, az öröklét, a föltámadás, a remény szimbóluma. A remény abszurd elve. Én ettől fölemelőbbet és szívfájdítóbbat nem láttam soha.

Hogy mi köze mindennek Németh István lírai mementóihoz, múltó, repedező vajdasági világunk e kacsatojásforma sírköveihez? Lehet, hogy semmi. Vagy éppen ellenkezőleg.

Togyerás Irén: Váza, 1975–1976